

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BD/41/2/87

MŁODZIEŻ O SOBIE I SWOIM POKOLENIU

Raport z badań

Luty 1987 r.

W 1986 r. zrealizowaliśmy wśród uczniów ostatnich klas szkół średnich i zawodowych trzecie już badanie ankietowe pod hasłem "Młodzież o sobie i swojej przyszłości"¹, w którym odpowiadali oni na pytania dotyczące ich samych oraz całej młodzieży. Podstawowe dane o badanej zbiorowości z uwzględnieniem poszczególnych typów szkół prezentujemy w aneksie.

Dane z kwietnia 1986 r., opublikowane w czerwcu w formie wstępnego zapisu, zostały porównane, na ile było to możliwe, z danymi z lat 1983 i 1985, a także z wynikami badania przeprowadzonego wśród nauczycieli² oraz reprezentacji naszego społeczeństwa³.

W opracowaniu poruszamy zagadnienia odnoszące się do ważnych, istotnych spraw młodzieży będącej u progu dorosłego życia - orientacji życiowych oraz najbliższych planów i zamiarów. Zajmujemy się również opiniami badanych o środowisku swoich rówieśników, a także postrzeganiem przyczyn podziałów i przejawów nierówności w tym środowisku.

1. Najważniejsze sprawy młodego pokolenia

Poprosiliśmy badanych uczniów, aby wymienili problemy, sprawy, które są najważniejsze dla nich osobiście i dla młodzieży polskiej /tab.1/. W pierwszej grupie spraw dominowały oczywiście kwestie związane z ukończeniem szkoły, zdaniem matury i egzaminów wstępnych na studia /ponad 50%. Mówili o nich najczęściej uczniowie liceów ogólnokształcących. Często też, szczególnie w wypowiedziach uczniów liceów zawodowych, mieszkańców wsi i małych miast, pojawiały się problemy związane z wyborem drogi życiowej - zawodu, miejsca pracy /ponad 30%.

¹ Pierwsze przeprowadzono w listopadzie 1983 r., a więc wśród absolwentów z roku szkolnego 1983-1984, próba liczyła 1288 osób; drugie - w kwietniu 1985 r. na 1132-osobowej próbie. Każde z trzech badań zrealizowano techniką audytoryjną w klasach wylosowanych szkół.

² "Szkoła, młodzież, nauczyciel" - badanie zrealizowane w styczniu '86 na 1445-osobowej reprezentatywnej ogólnopolskiej próbie nauczycieli wszystkich typów szkół podstawowych i średnich.

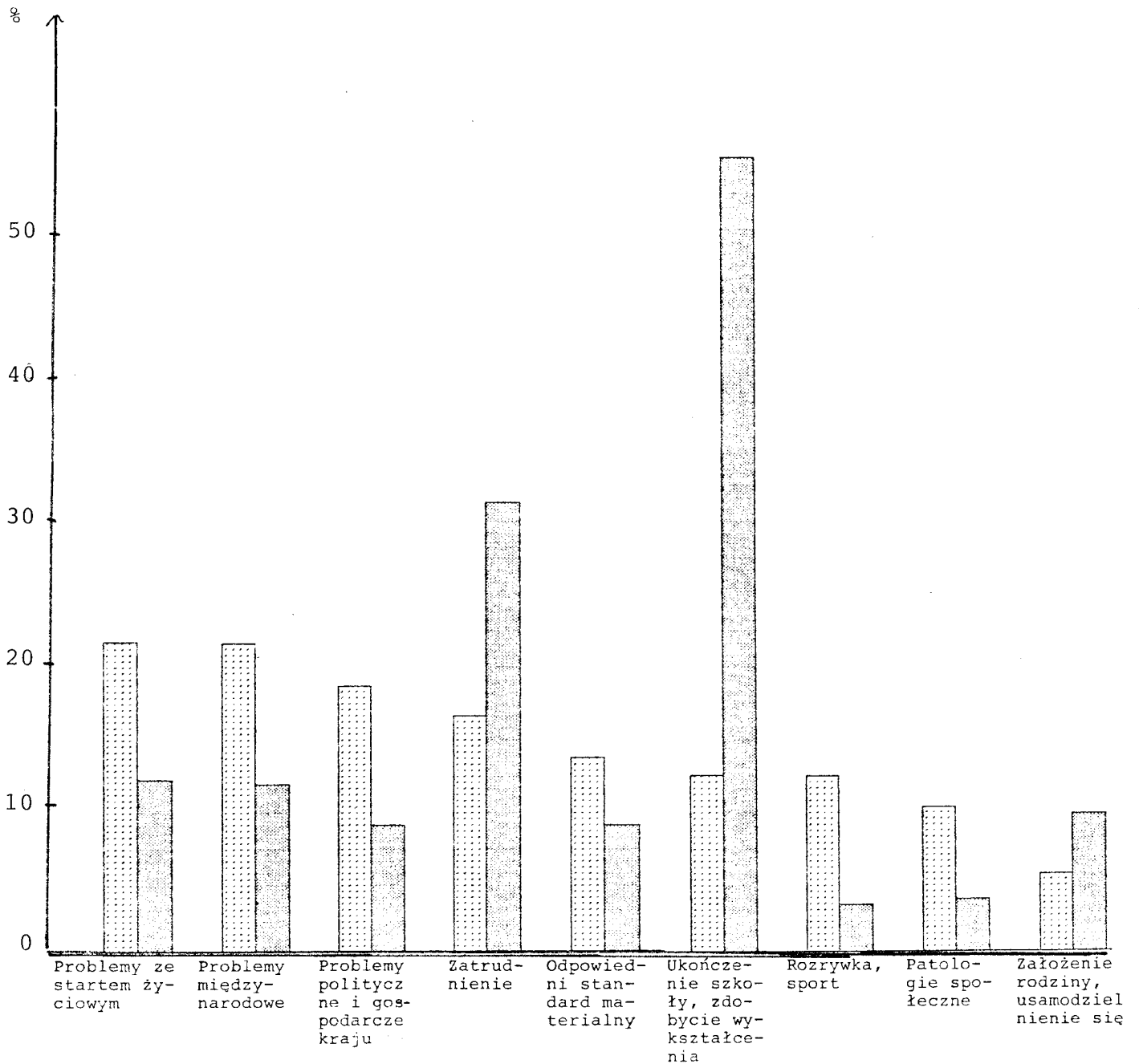
³ "Aktualne wydarzenia/2/" - badanie przeprowadzono na przełomie marca i kwietnia na 1498-osobowej reprezentatywnej próbie udziałowej dorosłej ludności Polski.

Wymieniane przez młodzież kwestie dotyczyły także szeroko rozumianego startu w dorosłe życie, trudności z zagospodarowaniem się, zdobyciem mieszkania /11,8%/, założeniem rodziny i usamodzielnieniem się /9,4%/, osiągnięciem odpowiedniego standardu materialnego /8,7%/. Warto zauważyć, że na tę grupę problemów najrzadziej zwracali uwagę uczniowie liceów ogólnokształcących. Obok spraw codziennych znalazły się też kwestie bardziej ogólne, dotyczące sytuacji międzynarodowej /11,5%/, a także sytuacji politycznej i gospodarczej naszego kraju /8,7%/. Jedynie dla 3% uczniów ważne były sprawy związane z modą, rozrywką, sportem.

Inny jest obraz spraw najważniejszych - zdaniem badanych - dla ogółu młodzieży polskiej /rys.1/. O ile dla samych badanych najważniejsze są problemy związane z ich przyszłością, najbliższymi planami, o tyle w ich wypowiedziach na temat spraw młodego pokolenia dominują kwestie ogólniejsze - pokój, problemy polityczne i gospodarcze kraju i nierozzerwalnie z nimi związane trudności startu życiowego młodzieży.

Tabela 1

Treść spraw	Badani uznający sprawy za najważniejsze dla:			
	ogółu młodzieży polskiej		siebie	
	%	ranga	%	ranga
1	2	3	4	5
Problemy związane ze startem życiowym /zdobycie mieszkania, zagospodarowanie się itp./	21,3	I	11,8	III
Sytuacja międzynarodowa /obawy o pokój/	21,2	II	11,5	IV
Sytuacja polityczna i gospodarcza kraju	18,2	III	8,7	VII
Zatrudnienie /wybór zawodu, miejsca pracy/	16,2	IV	30,8	II
Odpowiedni standard materialny	13,3	V	8,7	VII
Ukończenie szkoły, zdobycie wykształcenia	12,1	VI	54,5	I
Rozrywka, sport	12,0	VII	3,2	VII

Rys.1 Wielkość grup badanych uznających wybrane sprawy za najważniejsze dla ogółu młodzieży polskiej oraz dla siebie

- Sprawy uznane przez badanych za najważniejsze dla ogółu młodzieży polskiej
- Sprawy uznane przez badanych za najważniejsze dla nich samych

Patologie społeczne wśród młodzieży /alkoholizm, narkomania/	9,9	VIII	3,6	VI
Założenie rodziny, usamodzielnienie się	5,3	IX	9,4	V
Brak problemów - wypowiedzi charakteryzujące młodzież jako beztroską, rozleniwioną, żyjącą z dnia na dzień	6,9	x	1,2	x

Sposób formułowania przez młodzież ważnych problemów politycznych i gospodarczych nie odbiegał zasadniczo od wypowiedzi dorosłych o sprawach najważniejszych dla Polski i Polaków⁴. Często zarówno jedni, jak i drudzy ograniczali się do haseł i ogólników typu "spokój", "pokój", "stabilizacja polityczna i gospodarcza", "wyjście z kryzysu", ale były też wypowiedzi pełniejsze, takie jak:

- "Obecnie sytuacja Polski i świata jest tak skomplikowana, że trudno powiedzieć, co jest najważniejsze, ale chyba utrzymanie pokoju na świecie. Zainteresowania młodzieży są bardzo różne i żyje chyba wszystkim";

- "Wojna, młodzi Polacy żyją w lęku i strachu przed skutkami wojny nuklearnej";

- "Najważniejszymi problemami młodzieży jest brak perspektyw. Ciągłe inflacja, kryzys oraz nadmierna propaganda odbierają wszelką chęć do życia, nie ma możliwości wyzycia się";

- "Najważniejsza sprawa to obudzenie u młodzieży ducha patriotyzmu i miłości do Polski. Te 40 lat Polski Ludowej zabiło w społeczeństwie tego ducha".

Prawie 7% badanych scharakteryzowało młodzież jako pokolenie beztroskie, rozleniwione, żyjące z dnia na dzień. Przytaczamy najbardziej typowe wypowiedzi:

⁴ Sprawy Polaków - analiza odpowiedzi na wybrane pytania otwarte. CBOS październik 1986.

- "Dla mnie młodzież obecnie jest zbyt ograniczona, nic ją nie obchodzi i żyje tylko dla siebie";
- "Najczęściej samym sobą, nie patrząc w pozytywnym tego słowa znaczeniu na innych";
- "Zdecydowana większość żyje dzisiejszym dniem";
- "Chcą dorobić się małym nakładem pracy".

Staraliśmy się również poznać, które ze spraw uznawanych przez młodzież za istotne, znajdowały swoje odbicie w codziennych rozmowach badanych w środowisku kolegów, koleżanek. Najczęściej poruszano w nich problemy związane z codziennymi kłopotami, życiem ucznia w szkole, a także najbliższą przyszłością, planami życiowymi /52,3%/.

Drugą grupę spraw wymienianych również często /49,7%/ można by określić mianem problemów "typowo młodzieżowych": moda, rozrywka /19,5%/ , problemy seksualne /13%/ , patologie społeczne wśród młodzieży /7,5%/ , wydarzenia kulturalne /7,5%/ , sprawy osobiste, prywatne /5%/ , sport /6%/ . W codziennych rozmowach młodzieży pojawiają się także, chociaż rzadziej /23,2%/ , sprawy związane z polityką, takie jak: sytuacja polityczna i gospodarcza kraju, poziom życia społeczeństwa /13%/ , pokój, sytuacja międzynarodowa /7,3%/ , ogólne zagadnienia polityczne /6%/ .

O polityce częściej dyskutują badani deklarujący zainteresowanie nią, a także uczniowie techników /zwłaszcza sprawy wewnętrzne kraju/, liceów ogólnokształcących /sprawy międzynarodowe/, rzadziej zaś zasadniczych szkół zawodowych. O polityce częściej też mówią chłopcy niż dziewczęta, uczniowie mieszkający w większych miastach, a co ciekawe o sytuacji politycznej i gospodarczej Polski najczęściej dyskutują uczniowie nie należący do żadnych organizacji młodzieżowych.

2. Opinie o młodym pokoleniu

Dla uzyskania pełniejszego obrazu młodzieży staraliśmy się ustalić, jak szeroki zasięg w tym środowisku mają, według badanych, pewne zjawiska i obiegowe opinie o młodym pokoleniu. Informacje na ten temat zawiera tabela 2.

Tabela 2

Zjawiska uznane za charakterystyczne dla większości środowiska młodzieżowego	Odsetek wskazań ogółem	Grupy badanych wskazujące na dane zjawisko	
		częściej niż pozostali	rzadziej niż pozostali
Nałogowe palenie papierosów	91,0	-	
Kult pieniądza, pogoń za pieniądzem	87,5	-	mieszkańcy miast powyżej 200 tys.
Pijaństwo	72,6	-	
Brak zaangażowania w życie społeczne i polityczne kraju, brak wartości ideowych	66,2	mieszkańcy miast powyżej 200 tys.	-
Bezkrytyczne stosowanie się do wymogów mody młodzieżowej /"szpanerstwo"/	66,0	-	mieszkańcy miast powyżej 200 tys.
Obojętność wobec spraw innych ludzi /"znieczulica"/	58,7	-	-
Bezkrytyczne przejmowanie wzorów życia od młodzieży z Zachodu	51,6	-	mieszkańcy wsi
Brak szacunku dla tradycji	50,3	-	-
Brak szacunku dla nauczycieli	48,9	-	mieszkańcy wsi
Zbytńia swoboda seksualna	43,1	-	mieszkańcy miast powyżej 200 tys.
Niechęć do nauki - pogarda dla wiedzy	42,1	-	-
Małe ambicje życiowe, zanik aspiracji życiowych	40,7	-	mieszkańcy miast powyżej 200 tys.
Brak szacunku dla rodziców	34,8	-	-
Cynizm, pogarda dla ogólnie uznanych wartości	28,8	-	-
Narkomania	28,4	mieszkańcy wsi i małych miast	-
Brak zainteresowań	25,0	mieszkańcy miast powyżej 200 tys.	mieszkańcy wsi

Można wyodrębnić cztery zasadnicze grupy zjawisk występujących w środowisku młodzieżowym: 1/ szeroko rozumiana patologia społeczna, a zwłaszcza pijaństwo; 2/ styl życia współczesnej młodzieży, przede wszystkim bezkrytyczne stosowanie się do mody młodzieżowej, tzw. szpanerstwo i przejmowanie wzorów życia od młodzieży z Zachodu; 3/ dystansowanie się młodzieży od świata ludzi dorosłych - brak szacunku dla tradycji, rodziców, nauczycieli; 4/ postawy życiowe młodego pokolenia - brak zaangażowania w życie polityczne i społeczne kraju, obojętność i małe aspiracje życiowe. O ile innych młodych ludzi badani postrzegają jako dystansujących się od życia politycznego, spraw ludzkich, o tyle sami są skłonni zgodzić się z poglądem, że nawet w dzisiejszych trudnych czasach warto jest angażować się w sprawy innych /80,6%/. Porównując poglądy młodzieży w tej kwestii z poglądami dorosłych, dostrzegamy zasadnicze różnice. Dorośli dwukrotnie częściej uważają, że należy myśleć tylko o sobie.

Warto podkreślić, że takie zjawiska, jak narkomania czy pijaństwo, "szpanerstwo", brak szacunku dla rodziców w najmniejszym stopniu - zdaniem uczniów technikum - dotyczą środowiska młodzieżowego. O zagrożeniu młodzieży narkomanią, zbytnej swobodzie seksualnej, braku szacunku dla tradycji mówią natomiast przede wszystkim uczniowie liceów zawodowych.

O ocenę zasięgu występowania wśród młodzieży zjawisk wyszczególnionych w tabeli 2 prosiliśmy również nauczycieli wszystkich typów szkół. Ich zdaniem, większość młodzieży charakteryzuje przede wszystkim konsumpcyjny model życia /85%/, nieangażowanie się w życie społeczne i polityczne kraju, brak wartości ideowych /73,1%/, a także nałogowe palenie papierosów /61%/.

Formułowane przez uczniów i nauczycieli oceny zasięgu występowania wymienionych zjawisk w środowisku młodzieży są zróżnicowane. Uczniowie trzykrotnie częściej niż nauczyciele mówią o pijaństwie i swobodzie seksualnej wśród młodzieży, pięciokrotnie częściej o narkomanii, dwukrotnie częściej o szerzącym się "szpanerstwie". Nauczyciele natomiast częściej

niż uczniowie zwracają uwagę na niechęć młodzieży do nauki i pogardę dla wiedzy.

Pytaliśmy następnie uczniów, co najczęściej jest przyczyną konfliktów w środowisku ich kolegów i koleżanek, co dzieli środowisko młodzieżowe. Wskazywano przede wszystkim na cechy rodziców wynikające z ich statusu społeczno-zawodowego, takie jak: pozycja materialna /43,9%/, przynależność do PZPR /34,8%/, charakter pracy, zajmowane stanowisko /32,7%/ oraz wykształcenie /24%/. Opinie te najczęściej podzielają uczniowie zasadniczych szkół zawodowych, badani, których rodzice nie należą do PZPR, a także ci, których rodzice legitymują się niższym wykształceniem. Stosunkowo rzadziej wskazywano na poglądy prezentowane przez młode pokolenie /29,9%/ oraz jego stosunek do wiary i praktyk religijnych /23,9%/. Podobnie jak poprzednio przyczyny te dostrzegają przede wszystkim uczniowie zasadniczych szkół zawodowych. O różnicach wynikających ze stosunku do praktyk religijnych częściej mówią także osoby silnie związane z religią.

Pewnym potwierdzeniem źródeł konfliktów w środowisku młodzieżowym mogą być opinie o przestrzeganiu zasady egalitaryzmu w praktyce życia szkolnego. W naszym rozumieniu oznacza to, że przy ocenie uczniów nauczyciel powinien traktować wszystkich jednakowo, niezależnie od pochodzenia i pozycji społecznej rodziców. Aby przekonać się, jak badana młodzież postrzega stosowanie tej zasady w praktyce, zadaliśmy pytanie: "Czy nauczyciele jednakowo traktują i oceniają wszystkich uczniów w Twojej klasie, czy też traktują ich różnie, w zależności od tego, kim są rodzice ucznia?". Tylko połowa /51%/ badanych nie zgłosiła zastrzeżeń co do egalitarnego traktowania przez nauczycieli wszystkich uczniów w klasie niezależnie od pochodzenia, około 30% zgodziło się z tym częściowo /"Nieraz zdarza się, że o ocenach decydują nie wiadomości ucznia, lecz to, kim są jego rodzice", około zaś jednej szóstej twierdziło, że w ich klasie sposób traktowania uczniów jest zaprzeczeniem tej zasady /"Nauczyciele zawsze jednych uczniów traktują lepiej, innych gorzej, w zależności od tego, kim są ich rodzice"/.

Warto zaznaczyć, że o jednakowym traktowaniu uczniów przez nauczycieli mówiła najczęściej młodzież liceów ogólnokształcących /75%/, rzadziej szkół średnich zawodowych /45%/, najrzadziej zaś zasadniczych szkół zawodowych /39%/.

Stwierdziliśmy, że nie ma statystycznie istotnego związku między postrzeganiem przez uczniów nierówności w szkole a ich pochodzeniem społecznym. Skłania to do wniosku, że niejednakowe traktowanie w szkole uczniów o różnym pochodzeniu nie jest sprawą ich odczuć związanych z oceną własnej pozycji, ale rzeczywiście ma miejsce.

Zadaliśmy również pomocnicze pytanie zmierzające do ustalenia, kim są rodzice uczniów lepiej lub gorzej traktowanych przez nauczycieli. Szczegółowy rozkład odpowiedzi zamieszczamy w tabeli 3.

Tabela 3

w procentach

Pozycja społeczno-zawodowa rodziców uczniów uprzywilejowanych bądź upośledzonych pod względem traktowania przez nauczycieli	Odpowiedzi
<u>Rodzice uczniów uprzywilejowanych</u>	
Nauczyciele i ich znajomi, pracownicy oświaty	37
Dyrektorzy, ludzie na wysokich kierowniczych stanowiskach	36
Inteligencja /lekarze, inżynierowie i inni/	18
Osoby wpływowe, mogące coś załatwić	13
Ludzie zamożni, prywatna inicjatywa	8
<u>Rodzice uczniów upośledzonych</u>	
Robotnicy, pracownicy fizyczni	33
Rolnicy, chłopi	28
Zwykli, prości ludzie, osoby na szeregowych stanowiskach, osoby nie mające możliwości załatwienia czegoś	17
Ludzie o niskim statusie, wykształceniu, źle sytuowani, biedni	7

Do uczniów uprzywilejowanych zaliczono najczęściej dzieci nauczycieli oraz ich znajomych, następnie dzieci dyrektorów oraz innych osób na kierowniczych stanowiskach, a w dalszej kolejności dzieci pozostałej inteligencji.

Można zatem powiedzieć, że badani znacznie częściej wskazują na uprzywilejowanie wynikające z pozycji rodziców w hierarchii władzy niż z posiadania atrybutów właściwych inteligencji. Tak więc przynależność rodziców do tej warstwy nie gwarantuje sama przez się uprzywilejowanego traktowania ich dzieci przez nauczycieli, przynajmniej w takim stopniu, jak piastowanie stanowiska w hierarchii władzy.

Należy podkreślić, że pochodzenie uczniów oraz typ szkoły, do której uczęszczają, nie różnicuje w istotny sposób wymienianych przez nich kryteriów uprzywilejowania. Powszechnie wskazują oni na pozycję rodziców w hierarchii władzy, posiadanie przez nich znajomości, układów oraz majątku, jako czynniki zapewniające przywileje ich dzieciom. Jedynie pochodzenie inteligentne znacznie częściej wymieniali uczniowie liceów /36%/ niż pozostałych rodzajów szkół /6% uczniów średnich szkół zawodowych oraz 15% - szkół zasadniczych/.

O ile podstawą zaliczenia do grup uprzywilejowanych były atrybuty położenia społecznego o charakterze statusowym /władza, prestiż, znajomości, bogactwo/, o tyle w przypadku grup upośledzonych decydowały podziały klasowe. Jak wynika z tabeli 3 jedynie 7% młodzieży dostrzega przyczyny niesprawiedliwego traktowania niektórych uczniów w nieposiadaniu przez ich rodziców atrybutów statusu, większość natomiast wskazuje bezpośrednio na przynależność rodziców do klasy robotniczej /33%/ lub chłopskiej /28%/.

Interesujące jest, że odpowiedzi na pytanie o kategorie uczniów gorzej traktowanych przez nauczycieli silnie korelują z pochodzeniem oceniających. Na robotników jako na kategorię upośledzoną najczęściej wskazywali uczniowie wywodzący się z warstwy pracowników umysłowych średniego szczebla /43%/ , jak też ci, których ojcowie wykonują pracę robotników wykwalifikowanych /38%/ , rzadziej uczniowie o pochodzeniu chłopskim /28%/ , najrzadziej zaś - inteligentnym - /18%/ . Można więc powiedzieć, że

na postrzeganie danej kategorii uczniów jako gorzej traktowanej przez nauczycieli wpływa bliskość jej położenia w strukturze społecznej w stosunku do badanych. Wydaje się to potwierdzać fakt, iż zdaniem 47% młodzieży o pochodzeniu chłopskim dzieci rolników są gorzej traktowane przez nauczycieli /dla porównania opinię taką podzieliła 25% dzieci robotników, a jedynie 4% inteligentów/. Odmienny sposób myślenia cechuje młodzież wywodząca się ze środowisk inteligenckich. Stosunkowo często uważa ona, że bezpośrednim powodem gorszego traktowania uczniów przez nauczycieli jest fakt, iż mają oni rodziców, którzy nic specjalnego nie osiągnęli w życiu, zostali szarymi ludźmi. Najczęściej były to odpowiedzi typu "Zwykli prości ludzie, osoby na szeregowych stanowiskach, osoby nie mogące nic załatwić" /33% wskazań wobec 12% w przypadku młodzieży o pochodzeniu robotniczym i 8% o pochodzeniu chłopskim/.

3. Orientacje życiowe

Badacze zwracają uwagę na zdumiewającą wprost stabilność hierarchii wartości życiowych uznawanych przez młodzież mimo przemian zachodzących w rzeczywistości. Przez lata dominowała orientacja na szczęśliwe życie rodzinne i tak zwane wartości stabilizacyjne. Tendencję tę potwierdzają również wyniki naszych badań z 1986 roku /tab.4/. Przedstawiliśmy badanym listę celów i dążeń życiowych z prośbą o wskazanie, na ile są one dla nich ważne. Wybrane wartości życiowe można podzielić na następujące grupy:

- stabilizacyjne /samodzielne mieszkanie, spokojny byt bez niespodzianek/,
- afiliacyjne /szczęśliwe życie rodzinne, grono przyjaciół i znajomych/,
- zawodowo-edukacyjne /ciekawa praca, zdobycie jak najwyższego wykształcenia/,
- statusowe /zdobycie kierowniczego stanowiska w pracy, osiągnięcie wysokich dochodów/,
- samorealizacyjne /możliwość korzystania z dóbr kultury, rozwijania swoich zainteresowań, zdobycia wiedzy/,
- polityczne /możliwość wpływu na to, co dzieje się w kraju/.

Tabela 4

Cele i wartości życiowe	Odsetek badanych uznających poszczególne cele i wartości za zdecydowanie ważne	Grupy wskazujące na poszczególne cele i wartości	
		najczęściej	najrzadziej
Szczęśliwe życie rodzinne	84,8	-	dzieci inteligencji
Samodzielne mieszkanie	75,0	mieszkańcy miast powyżej 200 tys.	-
Ciekawa praca	63,4	dzieci kadry kierowniczej	uczniowie ZSZA/, dzieci niewykwalifikowanych pracowników usług
Grono przyjaciół i znajomych	61,3	-	-
Wysokie dochody	42,5	uczniowie ZSZ	uczniowie LO ^{b/}
Możliwość korzystania z dóbr kultury	41,3	dzieci inteligencji i kadry kierowniczej	uczniowie ZSZ, dzieci niewykwalifikowanych robotników i pracowników usług, mieszkańcy wsi
Możliwość rozwijania swoich zainteresowań, zdobycia wiedzy	39,7		
Spokojny byt bez niespodzianek	27,5	-	-
Możliwość wpływu na to, co dzieje się w kraju	17,7	-	mieszkańcy wsi
Wykształcenie	14,3	uczniowie LO, dzieci inteligencji	uczniowie ZSZ, dzieci robotników rolnych
Kierownicze stanowisko w pracy	6,2	-	-

a/ Zasadnicza Szkoła Zawodowa, b/ Liceum Ogólnokształcące.

Najbardziej cenione dążenia życiowe pochodzą z różnych grup wartości. Niemal powszechnie wybierano wartości o charakterze afiliacyjnym, z grupy stabilizacyjnych - samodzielne mieszkanie, zawodowo-edukacyjnych - ciekawą pracę. Rzadziej wskazywano na chęć osiągnięcia wysokich dochodów oraz na te wszystkie dążenia, które nazwaliśmy samorealizacyjnymi. Nie- wielkie natomiast są polityczne i edukacyjne aspiracje badanych.

Preferencje w wyborze wartości są więc stosunkowo wyraźne. Jak wykazała głębsza analiza, około 1/5 badanych orientuje się wyłącznie na wartości o charakterze afiliacyjnym lub stabiliza- cyjnym. Daje się zauważyć pewne różnice w wyborze celów i dążeń życiowych w zależności od położenia społecznego badanych. Na war- tości edukacyjne i samorealizacyjne częściej wskazują dzieci z rodzin inteligentnych i uczniowie liceów ogólnokształcących, rzadziej zaś z rodzin pracowników niewykwalifikowanych i ucza- cych się w zasadniczych szkołach zawodowych.

Potwierdzeniem uznawania przez badanych takich, a nie in- nych wartości życiowych jest obraz, jaki wyłania się z wypo- wiedzi tych uczniów, którzy odpowiadając na pytanie otwarte o to, czym według nich jest sukces życiowy, podali konkretne osiągnięcia⁵. Blisko 29% uczniów jest skłonnych uznać za sukces życiowy udane, szczęśliwe życie rodzinne, posiadanie przyjaciół, znajomych. Opinie takie częściej wyrażają uczniowie liceów ogól- nokształcących oraz dzieci rodziców z wyższym wykształceniem.

Co czwarty badany dopatruje się sukcesu w zapewnieniu wyso- kich dochodów, zdobyciu dóbr luksusowych /w tym mieszkania/, a także osiągnięciu stabilizacji życiowej. Na te elementy częściej zwracają uwagę chłopcy niż dziewczęta, najrzadziej natomiast uczniowie liceów zawodowych.

Dla podobnej liczebnie grupy sukcesem życiowym jest reali- zacja swoich zainteresowań zawodowych poprzez ciekawą, interesu- jącą pracę. Zaznaczmy jednak, że definiowanie sukcesu w kate-

⁵ Ponad 45% respondentów nie definiuje sukcesu poprzez kon- kretne wartości, lecz formułuje go w kategoriach ogólnie przed- stawianych aspiracji życiowych - sukcesem jest to, do czego czło- wiek w życiu dążył, spełnienie ogólnie przyjętych celów życiowych.

goriach kariery zawodowej - zajmowania kierowniczego stanowiska jest charakterystyczne jedynie dla ok.6% badanych. O ciekawej pracy stosunkowo rzadziej niż pozostali mówili uczniowie techników.

Nowym elementem obrazu sukcesu życiowego w stosunku do dążeń życiowych są wartości, które można by określić mianem godnościowych, takie jak: potrzeba samodoskonalenia się, budowy własnego autorytetu, życia w zgodzie z samym sobą, pozostawienia "czegoś w życiu po sobie", "bycia człowiekiem w każdej sytuacji" /16% badanych/. Zwracają na nie uwagę przede wszystkim uczniowie nie należący do żadnej organizacji młodzieżowej, dzieci rodziców z wyższym wykształceniem /szczególnie kadry kierowniczej i inteligencji/, najrzadziej zaś uczniowie zasadniczych szkół zawodowych.

Nieco częściej za sukces życiowy uważa się realizację aspiracji edukacyjnych. O ukończeniu szkoły lub zdobyciu wiedzy mówi 18,3% badanych, w tym tylko 6% o ukończeniu studiów, zdobyciu wyższego wykształcenia. Opinię tę częściej podzielają dziewczęta niż chłopcy, najrzadziej natomiast dzieci, których rodzice należą do tzw. prywatnej inicjatywy, oraz mieszkańcy miast powyżej 200 tys.

4. Najbliższe plany życiowe

Końcowym etapem edukacji dla około 47% badanych jest egzamin dojrzałości lub ukończenie szkoły zawodowej, pozostali /58,1% spośród uczniów szkół średnich i 48,8% spośród uczniów szkół zawodowych/ zamierzają dalej się kształcić. Szczegółowe dane na ten temat zawierają tabele 5 i 6.

W grupie absolwentów szkół średnich roku '86 przeważają deklaracje podjęcia studiów na wybranym kierunku, a wśród kończących zasadnicze szkoły zawodowe - łączenia pracy z dalszą nauką w technikum.

Prawie 1/3 badanych uczniów zamierza w najbliższej przyszłości podjąć pracę zawodową - większość z nich w zakładzie uspołecznionym. Ponad 3% myśli o przejęciu gospodarstwa rolnego po

Tabela 5

w procentach

Deklarowane zamierzenia	Młodzież zasadniczych szkół zawodowych	
	84	86
Dalsza nauka w technikum	48,8	17,7
Praca i nauka w technikum	.	31,1
Praca w:		
- zakładzie uspołecznionym	27,1	31,8
- zakładzie prywatnym	6,5	3,0
- firmie polonijnej	1,4	1,6
- gospodarstwie rolnym	2,1	4,2
- własnym warsztacie, sklepie	3,0	1,1
Wyjazd za granicę:		
- na dłuższy czas	.	1,2
- na stałe	.	0,7
Prowadzenie domu, wychowywanie dzieci	.	0,9
Służba wojskowa ^{a/}	.	7,8

a/ Dane dotyczą tylko chłopców

rodzicach - nie jest to duża grupa, jeśli uwzględnimy fakt, że blisko 19% badanych to dzieci rolników. Warto także zaznaczyć, że chęć dalszej nauki najczęściej zgłaszają uczniowie, których rodzice legitymują się wyższym wykształceniem. Około 18% badanych liczy się z koniecznością odbycia służby wojskowej bezpośrednio po ukończeniu szkoły. Blisko 2% ogółu badanych chciałoby wyjechać za granicę.

Porównując dane z roku 1984 i 1986, można zauważyć pewne różnice w deklarowanych zamierzeniach. W roku 1986 absolwenci szkół średnich, zwłaszcza techników, częściej wyrażali chęć dalszej nauki na studiach wyższych. Kończący licea zawodowe natomiast prawie dwukrotnie częściej deklarowali chęć podjęcia pracy w zakładzie uspołecznionym, rezygnując z kontynuowania nauki w szkołach pomaturalnych i na studiach wyższych.

Tabela 6

w procentach

Deklarowane zamierzenia	Młodzież według typów szkół średnich							
	liceum ogólnokształcące		technikum		liceum zawodowe		ogółem	
	84	86	84	86	84	86	84	86
Dalsza nauka:								
- studia	62,6	65,0	34,3	42,8	19,4	11,5	36,5	45,0
- szkoły pomaturalne	29,6	30,0	5,5	3,8	20,0	9,2	15,8	13,1
Praca w:								
- zakładzie uspołecznionym	1,0	3,0	30,7	31,3	39,1	66,7	26,1	26,1
- zakładzie prywatnym	0,0	0,5	2,8	1,6	2,0	0,0	2,0	1,0
- firmie polonijnej	1,0	0,0	1,5	0,6	2,0	1,1	1,5	0,6
- gospodarstwie rolnym	0,0	0,0	4,0	4,2	2,4	3,4	2,5	2,7
- własnym warsztacie, sklepie	0,0	0,0	7,6	1,6	1,6	0,0	4,0	0,8
Wyjazd za granicę:								
- na dłuższy czas	.	0,5	.	1,9	.	0,0	.	1,1
- na stałe	.	0,0	.	1,3	.	0,0	.	0,5
Prowadzenie domu, wychowywanie dzieci	.	0,5	.	1,0	.	3,4	.	1,1
Służba wojskowa ^{a/}	.	0,0	.	10,5	.	10,0	.	8,4
a/ Dane dotyczą tylko chłopców.								

W badaniach z 1986 r. chcieliśmy się również przekonać, w jakim stopniu najbliższe plany życiowe uczniów są zgodne z ich wyobrażeniami o starcie w dorosłe życie. Zadaliśmy im otwarte pytanie: "Wyobraź sobie, że decyzja o tym, co będziesz robił/a/ dalej, zależy jedynie od Ciebie. Jak wówczas pokierował/a/byś swoim startem w dorosłe życie?". Prawie 45% uczniów

podjęłoby pracę /w tym ponad 20% wymieniło konkretne warunki, jakie miała ona spełniać/, ponad 43% kontynuowałoby naukę /w tym prawie 20% respondentów mówiło o studiowaniu/. W wypowiedziach blisko 15% badanych znalazły się natomiast sprawy związane z usamodzielnieniem się, założeniem rodziny, uzyskaniem mieszkania. Dla równolicznych grup /po ok. 5%/ start w dorosłe życie kojarzy się z zapewnieniem odpowiedniego standardu mieszkaniowego bądź wyjazdem za granicę.

Na podstawie szczegółowej analizy możemy stwierdzić, że rzeczywiste plany uczniów nie odbiegają zasadniczo od ich marzeń i wyobrażeń na ten temat - ponad 80% spośród tych, którzy chcieli kształcić się, zamierza podjąć naukę. Jedyne około 1% badanych miało zastrzeżenia co do możliwości realizacji swoich planów.

Podsumowując należy stwierdzić, że wykształcenie mimo niewysokiej rangi wśród innych wartości życiowych⁶ jest często obieraną i w pełni akceptowaną drogą w dorosłość. Przemawia to za tezą, że wprawdzie w obecnych czasach nie ceni się wykształcenia, ale powinno się je mieć. Ma ono nadal wartość środowiskową - im wyższe wykształcenie ojca, tym częściej młodzi ludzie mówią o chęci podjęcia studiów. Deklaracje takie częściej składali uczniowie, których ojcowie ukończyli wyższe studia /73%/, pracowali w zawodach zaliczanych do inteligenckich /83,7%/, zdecydowanie rzadziej zaś dzieci niewykwalfikowanych pracowników usług /11,1%/ i rolników indywidualnych /19%/.

5. Ocena realizacji szans życiowych

Mimo pozytywnych zmian w poglądach młodzieży na możliwości swego startu życiowego w naszym kraju nadal spora grupa zapatrauje się na te kwestie sceptycznie. Zdaniem ponad 38% absolwentów⁷ młodzież nie ma szans zrealizowania swoich celów i dążeń życiowych /tab.7/.

⁶ Nawet w grupie uczniów szkół średnich zamierzających studiować tylko 21,9% uznało wykształcenie za cenioną wartość życiową.

Tabela 7

Odpowiedzi na pytanie: "Czy młodzież w Polsce ma obecnie możliwości realizacji życiowych dążeń?"	Młodzież		
	'86	'85	'84
Tak	52,8	38,9	30,6
Nie	38,2	45,7	46,2
Trudno powiedzieć, mam inne zdanie	8,6 a/	14,8	22,8

a/ W roku 1986 zamiast kategorii "trudno powiedzieć" wprowadziliśmy "mam inne zdanie /jakie?/", stąd zmniejszenie odsetka wskazań.

Pewien sceptycyzm towarzyszy też przewidywaniom młodzieży co do możliwości realizacji swoich dążeń życiowych w ciągu najbliższych pięciu lat. Ponad połowa badanych sądzi, że sytuacja w tym zakresie nie ulegnie zmianie, prawie 29% - że poprawi się a ponad 11% - że pogorszy się. Dla jasności dodajmy, że spośród twierdzących, iż dotychczasowy stan utrzyma się w najbliższym okresie, około 46% nie widzi obecnie szans osiągnięcia przez młodzież dążeń życiowych. Można więc powiedzieć, że ponad 37% ogółu respondentów jest przekonanych o braku perspektyw życiowych młodego pokolenia w Polsce. Uczniowie, którzy twierdzą, że młodzieży nie stwarza się szans realizacji dążeń życiowych, częściej deklarują chęć wyjazdu za granicę, nawet na stałe. Ponad 90% ogółu badanych skorzystałoby z takiej możliwości - najczęściej w celach zarobkowych /51%/ lub turystycznych /31,9%/, rzadziej zaś na stałe /8%/.

Badanym, którzy wyrazili opinię, że młodzież nie ma szans realizacji swoich zamierzeń życiowych /N=527/ zadaliśmy również pytanie, co jest tego przyczyną. Wskazywano na niewłaściwą politykę wobec młodego pokolenia /25,8%/, kryzysową sytuację gospodarczą kraju /23,5%/, niski standard życia społeczeństwa /22,7%/. Mówiono także o barierach politycznych /15,9%/, takich jak: zły ustrój, niewłaściwe decyzje rządu, brak swobód i wolności obywatelskich. Dla około 6% uczniów przyczyną

braku szans życiowych są istniejące nierówności ze względu na wielkość miejsca zamieszkania /2,8%/ bądź pochodzenie społeczne /2,3%/, bądź też ze względu na prezentowane przez młodzież postawy polityczne - stopień jej zaangażowania społecznego /1,3%/. Podobna liczebnie grupa wyraża pogląd, że przyczyną tego stanu rzeczy jest sama młodzież, niechętna do wszelkiego wysiłku, oraz złe cechy całego społeczeństwa - alkoholizm, lenistwo.

Na podstawie wypowiedzi badanych można więc stwierdzić, że realizację swoich aspiracji życiowych uzależniają oni głównie od sytuacji gospodarczej kraju, poziomu życia społeczeństwa oraz polityki władz wobec młodego pokolenia. Swoje przyszłe życie widzą w kontekście sytuacji całego społeczeństwa. Mówiąc o braku perspektyw przed młodym pokoleniem, mają oni na uwadze głównie kwestie mieszkaniowe, system pożyczek i pomocy finansowej, a także politykę zatrudnienia, wynagrodzenia i system awansowania.

Warto także zaznaczyć, że analizując szczegółowe wypowiedzi badanych z roku 1985 i 1986, nie zauważyliśmy zasadniczych różnic w sposobie postrzegania wymienionych barier. Jedynie nieco częściej absolwenci '86 mówili o trudnościach wynikających z aktualnej sytuacji politycznej, rządziej natomiast zwracali uwagę na brak perspektyw przed młodym pokoleniem. Podobnie jak w roku 1985 częściej o niemożliwości realizacji swoich zamierzeń są przekonani uczniowie techników, liceów ogólnokształcących, rządziej zaś szkół zawodowych i liceów zawodowych /tab.8/. O barierach częściej mówią także dziewczęta niż chłopcy, uczniowie mieszkający w większych miastach oraz mający rodziców z wyższym wykształceniem.

Badana młodzież często rozpatruje własne perspektywy, możliwości urzeczywistnienia swoich zamierzeń w kontekście politycznym, twierdząc, że przeszkodą w ich spełnieniu są mechanizmy ustrojowe, polityka władz. Przekonanie, że młodzieży w naszym kraju nie stwarza się możliwości realizacji

Tabela 8

w procentach

Odpowiedzi na pytanie: "Czy młodzież w Polsce ma obecnie możliwości realizacji dążeń życiowych?"	Młodzież według typów szkół			
	liceum ogólnokształcące	technikum	liceum zawodowe	zasadnicza szkoła zawodowa
Tak	45,6	35,0	61,4	64,7
Nie	44,6	52,1	28,4	29,6
Trudno powiedzieć i mam inne zdanie	9,8	12,9	10,2	5,7

dążeń życiowych często współwystępuje w tym środowisku z negatywną oceną dorobku ustroju socjalistycznego⁷, z przeświadczeniem o nieprzestrzeganiu w praktyce życia społeczno-politycznego takich podstawowych zasad, jak: demokracja, tolerancja światopoglądowa, wolność i swobody obywatelskie, egalitaryzm, a także z sympatią dla działalności opozycyjnej oraz z negatywną oceną oficjalnych instytucji życia politycznego - PZPR, rządu, milicji, wojska.

⁷ Poglądy polityczne młodzieży ustalone na podstawie tego samego badania zostaną zaprezentowane w opracowaniu "Młodzież o polityce".

Aneks

PODSTAWOWE DANE O ZBIOROWOŚCI BADANYCH UCZNIÓW

Ogółem w badaniach uczestniczyło 1190 uczniów, w tym największą grupę stanowili uczniowie zasadniczych szkół zawodowych /47,3%/, nieco mniejszą - techników /27%/ i liceów ogólnokształcących /17,2%/, najmniejszą zaś liceów zawodowych /7,4%/.

W badanej zbiorowości chłopcy stanowili prawie 50%, dziewczęta zaś ponad 41%. W miastach mieszkało ponad 56% respondentów, w tym w małych /do 20 tys. mieszkańców/ - 18,7%, w średnich /20-200 tys./ ponad 23%, w dużych /powyżej 200 tys./ - ponad 14%, na wsi zaś 42,6%.

Pochodzenie społeczne uczniów ustalone na podstawie przynależności któregoś z ich rodziców do grupy społeczno-zawodowej obrazuje poniższe zestawienie.

Wyższa kadra kierownicza	2,7%
Średnia kadra kierownicza	4,1%
Inteligencja	4,5%
Wyspecjalizowani pracownicy średniego szczebla	6,3%
Personel biurowy	1,0%
Pracownicy handlu i usług	4,4%
Brygadziści	3,3%
Robotnicy wykwalifikowani	27,6%
Robotnicy niewykwalifikowani	4,8%
Niewykwalifikowani pracownicy usług	2,6%
Robotnicy rolni	2,3%
Rolnicy indywidualni	19,7%
Prywatna inicjatywa	3,2%
Emeryci, renciści, gospo- dynie domowe	6,8%

Przynależność uczniów do organizacji młodzieżowych: 21,3%
- członkowie ZSMP, 15,6% - ZHP, 14,9% - ZMW.

Stosunek młodzieży do wiary i praktyk religijnych:

- wierzący i praktykujący regularnie	66,2%
- wierzący i praktykujący nieregularnie	22,9%
- wierzący, ale niepraktykujący	6,1%
- niewierzący i niepraktykujący	2,4%
- niewierzący, ale chodzący do kościoła	1,0%

Sytuacja materialna rodzin badanych uczniów: 1/3 twierdziła, że powodzi jej się bardzo dobrze lub całkiem nieźle, ponad 51% - że średnio, a prawie 15% - że nie najlepiej lub że jest w ciężkiej sytuacji materialnej.

W tabeli 1 prezentujemy rozkład podstawowych cech społeczno-demograficznych badanych uczniów według poszczególnych typów szkół. Występują tu znaczne różnice: większość uczniów kończących licea zawodowe i szkoły zasadnicze mieszka na wsi, poziom wykształcenia ich rodziców jest niższy niż rodziców absolwentów liceów ogólnokształcących i techników. W liceach zawodowych i zasadniczych szkołach stosunkowo dużo badanych należy do ZSMP.

Tabela 1

w procentach

Wyszczególnienie	Młodzież w podziale na typy szkół			
	liceum ogólnokształcące	technikum	liceum zawodowe	zasadnicza szkoła zawodowa
1	2	3	4	5
Płeć:				
- kobieta	68,7	20,9	88,0	43,6
- mężczyzna	31,2	79,1	12,0	56,4
Miejsce zamieszkania:				
- wieś	25,6	33,2	53,4	52,8
- miasto:				
do 20 tys.	32,0	14,1	28,4	15,3
do 200 tys.	24,6	30,8	10,2	21,0
powyżej 200 tys. mieszkańców	17,7	22,0	8,0	10,9
Wykształcenie:				
- matki:				
niepełne podstawowe, podstawowe	28,3	31,0	53,4	50,6
zasadnicze zawodowe	10,7	21,0	20,5	27,9
niepełne średnie, średnie	37,1	35,2	20,5	17,7

1	2	3	4	5
niepełne wyższe, wyższe	23,9	12,8	5,7	3,7
- ojca:				
niepełne podstawowe, podstawowe	22,6	22,0	44,3	40,1
zasadnicze zawodowe	16,2	33,9	29,5	36,1
niepełne średnie, średnie	33,8	26,6	22,7	19,2
niepełne wyższe, wyższe	27,4	17,6	3,4	4,6
Grupa społeczno-zawo- dowa ojca lub matki:				
- wyższa kadra kiero- wnicza	4,7	4,9	1,2	1,5
- średnia kadra kiero- wnicza	9,9	5,3	1,2	2,6
- inteligencja	14,1	7,1	2,4	0,7
- wyspecjalizowani pracownicy śred- niego szczebla	13,1	9,5	4,7	3,5
- personel biurowy	1,6	0,7	1,2	1,1
- pracownicy handlu i usług	5,8	2,8	4,7	5,3
- brygadziści	3,1	3,9	3,5	3,5
- robotnicy wykwalifi- kowani	17,8	28,3	34,1	34,0
- robotnicy niewykwa- lifikowani	2,6	2,1	7,1	7,3
- niewykwalifikowani pracownicy usług	1,6	0,7	3,5	4,2
- robotnicy rolni	1,0	2,8	0,0	3,1
- robotnicy indywidu- alni	16,2	17,7	28,2	23,6
- prywatna inicjatywa	3,1	5,7	1,2	2,2
- emeryci, niepracu- jący	5,2	8,5	7,1	7,5
Przynależność do orga- nizacji:				
- PZPR:				
matka	13,4	5,6	4,7	3,5
ojciec	24,1	22,1	17,6	10,8

1	2	3	4	5
- ZSL:				
matka	5,6	2,0	2,4	1,2
ojciec	4,6	6,5	8,2	3,5
- SD:				
matka	1,0	0,0	0,0	0,4
ojciec	1,0	0,7	0,0	0,2
- związki zawodowe:				
matka	21,6	19,0	21,2	17,5
ojciec	13,8	17,6	18,8	23,0
Nie należy do żadnej organizacji:				
- matka	60,3	72,3	67,1	77,9
- ojciec	55,4	56,0	49,4	64,4
Sytuacja materialna:				
- bardzo dobra	3,9	4,1	1,1	4,1
- całkiem niezła	28,3	27,3	20,5	32,6
- znośna, średnia	57,6	54,2	62,5	47,2
- nie najlepsza	10,2	13,2	15,9	14,8
- zła	0,0	1,3	0,0	1,8
Stosunek do praktyk religijnych:				
- wierzący i praktykujący regularnie	74,4	69,5	73,6	62,3
- wierzący, ale praktykujący nieregularnie	18,7	19,4	21,8	27,3
- wierzący i niepraktykujący	2,0	6,7	3,4	7,7
- niewierzący, ale chodzący do kościoła	1,0	0,3	0,0	1,6